

Originalni naučni rad

UDK 351.862/.863:005.96

DOI 10.7251/SVA1816093K

PREVENCIJA STRAHA OD KRIMINALITETA U DUHU KONCEPTA LJUDSKE BEZBJEDNOSTI

Doc. dr Ljiljana Komlenović¹

Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Nezavisni univerzitet Banja Luka

Apstrakt: U fokusu našeg posmatranja je problem sve prisutnijeg straha od kriminaliteta u opštoj populaciji, prouzrokovan raznim oblicima prijetnji od nasilja i kriminaliteta. Sveopšta promocija kriminalnih aktivnosti, terorizam, građanski ratovi, širenje oružja za masovno uništenje koji izazivaju masovne žrtve i stradanja, utiču da se kriminalitet sve više percipira kao „masovni rizik“ (engl. mass risk) i strah od zločina postaje veći problem od njega samog. U skladu sa takvim novonastalim okolnostima u savremenom svijetu mijenjaju se tradicionalni, vojni, koncepti bezbjednosti fokusirani na odbranu granica od vanjskih prijetnji. Nova paradigma bezbjednosti u 21. vijeku produbljuje se sa države na nedržavne referentne objekte. Tako su nastali pojmovi poput ekonomske, socijalne, ekološke, političke, ljudske, kolektivne i globalne bezbjednosti stavljajući pojedinca u centar zbivanja. Ljudska bezbjednost je pristup usmjeren na ljude koji je posljednjih godina stekao značajnu pažnju. Posebno je Izvještaj o društvenom razvoju Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) 1994. proširio konceptualizaciju bezbjednosti i rehabilitovao dvije temeljne slobode Povelje Ujedinjenih nacija iz 1945. godine: "slobodu od želje" i "slobodu od straha".

U duhu tog, još ranije priznatog prava pojedinca na „slobodu od straha“, smatramo da strah od kriminaliteta kao zaseban fenomen, zaslužuje da bude naučno istražen i spoznat. Preventivni programi bazirani na validnim longitudinalnim, multidisciplinarnim istraživanjima etiologije i posljedica straha od kriminaliteta, mogu doprinijeti tome da ljudsko pravo na bezbjednost, bar u jednom segmentu, zaživi u praksi.

Ključne riječi: *strah od kriminaliteta, „ljudsko pravo na bezbjednost“, prevencija*

UVOD

Strah je, zapravo, vrlo česta pojava koja je prisutna u svakodnevnom životu. Strah je u svojoj osnovi utemeljen na emociji, koju karakteriše osjećaj opasnosti i tjeskobe (*Ferraro, Robinson, LaGrange*), kao reakcija na bilo koju opasnost iz spoljne sredine (strah od saobraćaja, strah od zatvorenih prostora, strah od zaraze i slično).

¹ Doc. dr Ljiljana Komlenović, e-mail: ljiljana.komlenovic@fbzbl.net

Ono što razlikuje strah od kriminaliteta i ovdje spomenutih vrsta straha je zapravo *objekat straha*, u ovom slučaju, kriminalitet. Globalno gledajući, svi smo manje ili više zabrinuti zbog porasta kriminaliteta, kako u zemlji gdje živimo, tako i u svijetu, o čemu svjedoče i izvještaji brojnih istraživanja, koja često nalazimo i u dnevnoj štampi. Rezultati takvih istraživanja pokazuju da se bezbjednosna situacija u svijetu pogoršala i da je strah od kriminaliteta, posebno terorizma, prisutan i da je u stalnom porastu.² Nije samo percepcija javnosti pokazatelj takovoga stanja. I većina evropskih kriminoloških autoriteta danas, smatraju da je strah od kriminaliteta veći problem od same zvanične stope registrovanih krivičnih djela u modernim urbanim centrima.³

Bitna karakteristika straha od kriminaliteta zapravo je *subjektivni osjećaj* da će se nešto loše desiti. Posljedice takvog stanja, ne proizvode samo emotivnu reakciju, već i posljedice bihevioralnog karaktera, određeno ponašanje kao odgovor na osjećaj straha. Strah od kriminaliteta, ako je široko rasprostranjen, može imati široke posljedice po ličnu bezbjednost i bezbjednost zajednice.

Međutim, istraživanja pokazuju da uzrok straha od kriminaliteta često nije opravdan, i da su naša svakodnevna saznanja o zločinu i zločincima, gotovo bez izuzetka, pogrešna. Kao faktor od najvećeg uticaja na takvo pogrešno formiranje slike o kriminalitetu označena su *sredstva javnog informisanja*, koja imaju dominantan uticaj na građane. Pored njih, tu su i brojna *statistička istraživanja* koja ukazuju na visoku stopu kriminaliteta i na taj način doprinose povećanju straha koji možda i nije opravdan.⁴ Blisko navedenom istraživanju je i jedno drugo istraživanje, koje kao uzroke straha od kriminaliteta, osim medijskog izvještavanja o kriminalitetu, u obzir uzima i *socijalnu dezorganizaciju u vlastitom okruženju* (tzv. *broken windows* teorija – ili „*teorija razbijenih prozora*“⁵

Dakle, razlog javljanja straha od kriminaliteta jeste njegova mistificiranost kao pojave, nedovoljno poznavanje njegove etiologija i posljedica koje produkuje. „Problem današnjice ne leži u nepostojanju dovoljne količine znanja o kriminalitetu i javnoj informisanosti o svim

² Prema navedenom istraživanju ukupno 62 odsto danas vide više razloga za zabrinutost nego prije deset godina. www.blic.rs/.../istrazivanje-u-austriji-raste-strah-od-terorizma-i-kr... (25.09.2017.)

³ <http://bportal.ba/veliko-istra%C5%BEivanje-na-balkanu-samo-se-u-sarajevu-bogati-vi%C5%A1e-pla%C5%A1e-kriminala-od-obi%C4%8Dnih-smrtnika/> (25.08.2017.)

⁴ Komlenović, Ljiljana (2015). *Značaj kriminoloških istraživanja za unapredjenje kriminalne politike*, doktorska disertacija, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, str. 111.

⁵ Opširnije o tzv. *broken windows* tezi u poglavlju 2.3. Vidi i Wilson, J.Q. & Kelling, G.L. (1982). *Broken Windows – The police and neighborhood safety*. Atlantic Monthly mart 1982., 29-38. URL:

<http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/4465> (04.06.2017.)

elementima ove pojave, u neuspjehu naučnika i stručnjaka koji nisu u stanju predstaviti razumljive i logične verzije činilaca kriminaliteta kao pojave“.⁶

Niko ne voli kriminal, tako da je i na međunarodnom nivou u novije vrijeme prisutan sveopšti aktivizam na zaštiti individualne bezbjednosti od raznih vidova ugrožavanja, pa tako i aktivizam usmjeren ka smanjenju straha od kriminaliteta.⁷ Najveća širina pojmu individualne bezbjednosti pridata je devedesetih godina prošlog vijeka u okviru koncepta „ljudske bezbjednosti“, koji je posebno razvijan u okviru UN.⁸ Iako je definicija ljudske bezbjednosti podložna velikoj raspravi, njegova prva, najčešće citirana upotreba došla je u Izvještaju o društvenom razvoju Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) 1994. godine.⁹ U ovom Izvještaju, UNDP je proširio konceptualizaciju bezbjednosti¹⁰. Cijelo poglavlje je posvećeno "novim dimenzijama ljudske bezbjednosti", ističe da se bazira na preventivnim, a ne represivnim mjerama i da je inherentno usmjeren na ljude.“ U svojoj osnovi vratio se na dvije jednako otvorene temeljne slobode, kako je navedeno u usvajanju Povelje Ujedinjenih naroda iz 1945. g: "sloboda od želje" i "sloboda od straha".

Tabela 1: Tradicionalna i ljudska bezbjednost ¹¹

Vrsta bezbjednosti	Referentni objekat	Cilj zaštite	Moguća prijetnja
Tradicionalna bezbjednost	Država	Integritet države	Međudržavni rat, nuklearne prijetnje, revolucija
Ljudska bezbjednost	Pojedinac	Integritet pojedinca	Bolest, siromaštvo, prirodna katastrofa, nasilje, zloupotreba ljudskih prava

⁶Warr, M. (2000): *Fear of crime in the United States: avenue for research and policy*. (u) Duffe, D. (ur.): *Measurement and Analysis of Crime and Justice*, 451-489. Washington DC: National Institute of Justice.

⁷Uporedi Lee, M. (2010.). *Affluence, Disadvantage, and Fear of Crime*. U: Shoham, S.G., Knepper,

P. & Kett, M. (ur.). *International Handbook of Criminology*. Boca Raton, London, New York: CRC Press

– Taylor & Francis Group, 377-394, 380.

⁸Više o tome: Ejodus, F. (2012). *Međunarodna bezbjednost: Teorije, sektori i nivoi*. Beograd: Službeni glasnik i BCBP. ,str. 203-214

⁹ UNDP, *Izvještaj o društvenom razvoju*, 3 i 22-23. hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf (01.09.2017.)

¹⁰ obuhvata sedam ključnih komponenti: ekonomsku bezbjednost, bezbjednost hrane, zdravstvenu bezbjednost, zaštitu okoliša, ličnu sigurnost, sigurnost zajednice i političku sigurnost

¹¹ UNDP, *Izvještaj o društvenom razvoju*, 3 i 22-23.

Navedeno upućuje na to da strah od kriminaliteta kao problem kontinuirano postoji, da je prisutna određena vrsta aktivizma i na međunarodnom nivou, posebno u kontekstu tzv. „novih dimenzija ljudske bezbjednosti“, ali da nedostaju validna naučna saznanja o etiologiji i posljedicama koje produkuje prisutnost straha od kriminaliteta.

I KONCEPT BEZBJEDNOSTI

1. Bezbjednost kao primarna ljudska potreba

Fenomen bezbjednosti potrebno je spoznati u njegovoj subjektivnoj i objektivnoj dimenziji. Stepenn objektivne bezbjednosti se odlikava statističkim podacima koji pokazuju konkretno činjenično stanje koje je policija ustanovila na terenu, dok se stepenn subjektivne bezbjednosti, ili *osjećaj bezbjednosti*, izražava ličnim osjećajem lica koji je vezan za bezbjednosnu situaciju u njegovom okruženju.

Za ilustraciju subjektivnog osjećaja bezbjednosti, možemo se poslužiti poznatom Maslovljevom teorijom hijerarhije ljudskih potreba. Teorija izdvaja pet osnovnih ljudskih potreba, koje se rangiraju po važnosti od najnižeg (biogenih), do najvišeg nivoa (psihogenih) potreba.

Potrebe razvrstane po važnosti su:

1. fiziološke potrebe,
2. potrebe za sigurnošću/bezbjednošću,
3. društvene potrebe (za pripadnošću),
4. potrebe za poštovanjem i
5. potrebe za samopotvrđivanjem

Slika 1. Maslovljeva piramida potreba ¹²

U hijerarhiji ljudskih potreba, prema Maslovljevoj teoriji, potreba za sigurnošću i bezbednošću ¹³ u rangju je elementarne, primarne ljudske

¹² Maslov, A. (2004). *Psihologija u menadžmentu*, Adižes, Novi Sad, s. 27.

¹³ Posmatrani u ovom kontekstu (hijerarhije ljudskih potreba), pojmovi sigurnost i bezbjednost ne koriste se kao sinonimi. Sigurnost je širi pojam od pojma bezbjednosti i

potrebe. Iz priloženog vidimo da je subjektivni osjećaj bezbjednosti primaran u odnosu na objektivni i da pripada, drugoj po rangu primarnih ljudskih potreba. Ova činjenica predstavlja „framework“ na kome je bazirana suština ovog rada i opravdava elaboraciju o strahu od kriminaliteta, kao ugrožavajućem faktoru ljudske (ne) bezbjednosti i bezbjednosti društva uopšte, te o potrebi da pojedinac bude u fokusu posmatranja kada govorimo o bezbjednosti uopšte.

2. Koncept ljudske bezbjednosti u 21. vijeku

Interesovanje za bezbjednost ljudi i njihovih zajednica datira od najstarijih vremena. O tome svjedoče djela antičkih filozofa i historičara koja nas podsjećaju i opominju da je svijet oduvijek bio nebezbjedno mjesto, a ljudski život često imao malu cijenu.

Bezbjednost nekad i sada nisu isti pojmovi. Kako svijet postaje svjestan svoje povezanosti i od kad ljudska bića priznaju odgovornost jednih prema drugima, u "globalnom selu", pojam ljudska bezbjednost u potpunosti je ušao u politiku i akademske rasprave početkom 1990-ih. U isto vrijeme, utemeljenjem ideje demokratije i ljudskih prava, bezbjednost se sadržajno proširuje i povezuje sa ekonomskim, socijalnim, političkim i ekološkim pitanjima. U globalizovanom svijetu, redefiniše se stari koncept bezbjednosti i, skoro kao imperativ, nameće se etička odgovornost da u 21. vijeku bezbjednost bude usmjerena na pojedinca. Mada može da ima svoje široko opravdanje i humani karakter, koncept „ljudske bezbjednosti“ je nedovoljno određen i kreiran, i ne treba zanemariti da tako može poslužiti u čisto političke svrhe.¹⁴

Poći ćemo sa pretpostavkom da je Izveštaj o ljudskom razvoju (*Human Development Report*) 1994. godine, kojim je promovisan koncept ljudske bezbjednosti, kao pristup „orijentisan na ljude“, zasnovan na revitalizaciji velikih ideja iz historije ljudske misli „oslobođenost čoveka od straha i od oskudice“, kreiran u najboljoj namjeri da tako i bude, i da će istinski „revolucionisati društvo XXI vijeka“¹⁵

3. Ljudska bezbjednost i ljudska prava¹⁶

U najužoj vezi sa konceptom ljudske bezbjednosti svakao jesu ljudska prava. Bezbjednost je sama po sebi ljudsko pravo još je od vremena Velike francuske revolucije (1789). kada Deklaracijom prava čovjeka i građanina

pripada kategoriji posebnih potreba, jer se odnosi na one koji su u stanju neke od *posebnih socijalnih potreba* (stari, nezaposleni, nesposobni za rad, siroti, bolesni). Za razliku od toga, pojam „bezbjednosti“ bi pripadao *kategoriji opštih potreba* kao što su, npr pravda, dobrobit sloboda ili zdrava hrana i voda, opšte obrazovanje ili zdrava životna sredina

¹⁴ Vidjeti o tome: Simpson, G. (2006), *Velike sile i odmetničke države*, Beograd

¹⁵ Kritička procjena koncepta ljudske sigurnosti : <http://www.e-ir.info/2014/07/05/a-critical-evaluation-of-the-concept-of-human-security/> (15.07.2017.)

¹⁶ Bašić, Goran (2014). *Ljudska bezbjednost i ljudska prava, multikulturalizam i sandžačke(ne)prilike*, Mali vodič kroz ljudsku sigurnost, Novi Pazar, Kulturni centar DamaD, str. 9-24

(član 2.) priznato pravo na bezbjednost kao jedno od „prirodnih i nezastarivih prava čovjeka.“ Član 3. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima neposredno ukazuje na to da je bezbjednost, uz pravo na život i slobodu, osnovno ljudsko pravo. Potvrđuje se da " svako ima pravo na život, slobodu i ličnu slobodu ".¹⁷ Osim pomenutih međunarodnih akata, mnogi nacionalni ustavi potvrđuju isto pravo. Kad se poštuju ljudska prava i ljudska bezbjednost je dobra. Ljudska bezbjednost odnosi se na „razvoj i poštovanje ljudskih prava“, ali ih i prevazilazi.

Za razliku od ljudskih prava koja raspolažu sa institucionalnim mehanizmima, ljudska bezbjednost se oslanja na vrjednosni sistem pojedinca, odnosno na subjektivno osećanje o tome da li se osećaju ugroženim ili ne. U tom smislu ljudska bezbjednost je širi osnov od ljudskih prava i pretenduje da postane paradigma vijednosti u globalnom svijetu. Ona obuhvata mnoge kategorije koje koncept ljudskih prava svojim teorijskim aparatom i institucionalnim mehanizmima ne pokriva.

II KONCEPT KRIMINALITETA

1. Kriminalitet – faktor ugrožavanja ljudske bezbjednosti

Za kriminalitet kažemo da je to skup pojava koje uzrokuju najviši stepen nestabilnosti u bezbjednosnom aspektu društvenog života. Ukoliko je visoka stopa kriminaliteta u jednoj zajednici, svakako nećemo tvrditi da ona pruža sigurno okruženje. S druge strane ukoliko je kriminalitet u svom obimu i strukturi na niskom nivou, za takvo društvo se može reći da je sigurnije. Prema *tradicionalnom konceptu*, i sa objektivnog stanovišta, “bezbjednost je stanovito stanje ravnoteže u vanjskom svijetu, u kojem se usljed organizovane čovjekove aktivnosti ne očekuje nastupanje nepredvidivog ili predvidivog štetnog događaja koji bi mogao ugroziti bezbjednost ljudi na bilo koji način.”¹⁸

Savremenu bezbjednost možemo definisati kao “kategoriju kojom se obezbjeđuju bezbjednosne i slobodne prostorne i egzistencijalne pretpostavke potrebne za odvijanje prirodnih i fundamentalnih sveukupnih ljudskih potreba i interesa, uz dosljedno priznanje i zaštitu osnovnih prava i sloboda čovjeka, održavanjem potrebne ravnoteže između slobode i sigurnosti čovjeka i prirode “.¹⁹

¹⁷ I u drugim multilateralim dokumentima, Paktu o građanskim i političkim pravima, Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, Američkoj deklaraciji o pravima i dužnostima čoveka, Afričkoj povelji o pravima ljudi i naroda, pojam bezbjednosti se odnosi na pojedinca kao subjekta prava i nesumnjivo je da institucionalna veza između koncepta ljudskih prava i koncepta ljudske bezbjednosti postoji www.mdomsp.hr/userdocsimages/.../Opća%20deklaracija%20o%20ljudskim%20opravi. (31.05.2017.)

¹⁸ Modly, D., Korajlić, N.,(2002). *Kriminalistički rječnik*, Tešanj, Centar za kulturu i obrazovanje, str. 579

¹⁹ Masleša, R.(2001).*Teorije i sistemi sigurnosti*, Sarajevo, Fakultet kriminalističkih nauka, str.24

Opasnosti mogu biti tretirane na objektivni način, ali postoji i njihov subjektivni doživljaj (percepcija). S tim u vezi, jasno je vidljiv suštinski zaokret u pristupu problemima kriminaliteta kao izvoru (ne)bezbjednosti, sa vanjskog, na lični plan.

1.1. Strah od kriminaliteta – izvor (ne)bezbjednosti

Kada govorimo o strahu od kriminaliteta, možemo reći da je pojmovno teško odrediti, Odnos između zločina i njegove posljedice niti je očit, niti jednostavan: u njegovoj osnovi jeste kriminalitet kao kompleksan društveni fenomen, sa jedne strane, i pojedinac u svoj njegovoj biološkoj, psihološkoj i socijalnoj datosti, sa druge strane. Bitna karakteristika straha od kriminaliteta zapravo je subjektivni *osjećaj* opasnosti da će se nešto loše desiti.²⁰ Primarno, strah možemo definisati kao emocionalnu reakciju koju karakteriše osjećaj opasnosti i tjeskobe. Strah od zločina Ferrero²¹ prepoznaje kao kao anksioznost, onosno emocionalni odgovor na prijetnju, ili pak simbole kriminaliteta. Da bi predstavljao strah od zločina, strah mora biti izazvan percipiranim znakovima u okruženju koji se za tu osobu odnose na neki aspekt kriminaliteta.²² Reakcija straha koja uključuje procjenu o riziku, nastupa kada se neka (realna ili zamišljena) situacija prepoznata kao potencijalno opasna.

Kada je strah od kriminaliteta u pitanju, neki autori ističu (Bolio i saradnici, I Farrell, Van der Wurfa i Stringera, Smith) da je pored emocionalnih i kognitivnih, potrebno razlikovati i bihevioralnu dimenziju straha od kriminaliteta.²³

Za nas, sa aspekta (ne)bezbjednosti posebno je interesantan bihevioralni odgovor na stres uzrokovan određenom opasnošću kriminogenog karaktera., bilo da je ona stvarna ili očekivana, ²⁴ jer eventualna asocijalna ponašanja, kao reakcija na takav strah, takođe povratno imaju svoj uticaj na bezbjednost zajednice.

1.2 Modeli straha od kriminaliteta

U literaturi se mogu prepoznati četiri modela koja objašnjavaju etiologiju straha od kriminaliteta:

²⁰ Doležal, Dalibor (2009). *Razumijevanje straha od kriminaliteta*, Zagreb Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Vol 45, br. 2, str. 55-68

²¹ Ferrero, K.F., Grange, R.L. (1987). *The Measurement of Fear of Crime*. Sociological Inquiry, 57(1): 70-97

²² Garofalo, J. (Summer 1981). *The Fear of Crime: Causes and Consequences*, Journal of Criminal Law and Criminology, Volume 72 Issue 2 Summer, Article 20

²³ Ljubičić, M.; Dragišić Labaš, S. (2010). *Strah od zločina – istraživanje stavova studenata*, Sociološki pregled, vol XLIV, no.4, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, str. 615-638

²⁴ Vidjeti: Evans, J.D., M. Fletcher (2000). *Fear of crime: testing alternative hypotheses*. *Applied Geography*, 20: 395-411.

(1) model socijalne kontrole²⁵

Prema modelu društvene dezorganizacije, ako je socijalna kontrola slabija, strah od zločina je izraženiji. Ako su u okruženju u kojem živimo prisutni *fizički znakovi* propadanja (loše fasade, zapuštenost parkova i pločnika, razbacano smeće na ulici, grafiti, vandalizam, napuštene zgrade), to vodi lošoj percepciji zajednice od strane njenih stanovnika. I *društvena dezorganizacija* (prisustvo prosjaka i lutalica na cesti, pasa lutalica, maloljetnika bez nadzora, bandi te javnog opijanja, konzumacija psihoaktivnih supstanci u javnom prostoru, trgovci drogama, prostitucija, prosjačenje, glasna muzika) ukazuje na slom normi ponašanja i slabu socijalnu kontrolu. Posledica ovoga je povlačenje iz društvenog života i konačno, vidljiva dezorganizacija.

Stanovnici u čijem se okruženju nalaze ovakvi znakovi odsustva neformalne socijalne kontrole imaju veću vjerovatnost ispoljavanja višeg nivoa straha od kriminaliteta nego drugi (Skogan i Maksfield, 1981).

Naime, sa povećanjem straha od zločina, povezano je, u najopštijem smislu definisano, *asocijalno ponašanje* u neposrednoj živornoj okolini.

(2) model ranjivosti

Ovaj model spada u tzv. individualne modele objašnjenja i pretpostavlja fizičke i socijalne karakteristike pojedinca koje doprinose strahu od kriminaliteta. Naime, neke osobe smatraju sebe *fizički ranjivima*, te pod određenim uslovima nesposobnima odbraniti se od napada na sebe ili svoju imovinu. Drugi pak sebe smatraju *socijalno ranjivima* i strahuju da će biti izloženi povećanoj viktimizaciji npr. jer žive u ekonomski depriviranom susjedstvu s visokom stopom kriminaliteta, jer im nedostaju sredstva kojima bi povećali svoju bezbjednost i bezbjednost svog doma. Takve provocirajuće situacije kod njih stvaraju osjećaj tjeskobe (Travis, Courtney i Noelle, 2008)

Istraživanja su pokazala da *varijable pola* i *starosne dobi* imaju značaj kao prediktor za strah od kriminaliteta. Vjeruje se da žene ispoljavaju izrazit strah od kriminala, jer su fizički slabije. Kada je riječ o strahu od kriminaliteta kod žena, mora *da se* uzme u obzir njihova socijalna uloga, polna potlačenost, a zatim i striktnija neformalna socijalna kontrolu nad njihovim ponašanjem.²⁶

Strah od kriminaliteta posebno je izražen među starijim muškarcima. Ova povezanost dokazana je kroz mnoga istraživanja. Opšti zaključak koji se izvodi iz istraživanja na ovu temu jest da je strah od kriminaliteta veći kod starijih osoba (Rountree i Land, 1996; Lane i Meeker, 2000).

²⁵ Ovaj model temelji se na radovima Shawa i McKaya

²⁶ Jedan od raširenih stereotipa vezanih za silovanje, jeste a je za ovakav vid nasilja u velikoj mjeri odgovorno rizično ponašanje same žene –žrtve (Ignjatović, 2010)

(3)model viktimizacije

Teorija viktimizacije naglašava da iskustvo prethodne viktimizacije ili pak upoznatost sa takvim iskustvom bližnjih ljudi, ili preko medija (Hale, 1996; Ditton i Farrall, 2000), a zatim neke odlike psihofizičke ranjivosti (dob, fizička snaga, bračno stanje, obrazovanje, prihod, vlasništvo kuće / stana) usko povezane s intenzivnijim strahom od kriminala.

Warr (1990) u svom radu posebnu pažnju unutar konteksta indirektno viktimizacije spominje i nove stvari koje ljudi primjećuju oko sebe ili u svom susjedstvu, a koje prije nisu bile tamo. Radi se ponekad o banalnim stvarima kao što su grafiti na zidovima,²⁷ grupa mladića koji čekaju autobus (mogući delinkventi!) i druge slične neuobičajene pojave.

Takođe, napisi u medijima imaju veliku ulogu u kreiranju slike o kriminalitetu o kriminalitetu često su usmjereni na najozbiljnija i senzacionalna kriminalna djela koji mogu rezultirati pojavom "vala kriminaliteta"²⁸ Stoga je prihvatljiva činjenica kako izvještavanje medija o kriminalnim djelima može uticati na jačanje straha od kriminaliteta²⁹. Što se više ljudi izlažu ovakvim prikazima situacije kriminaliteta, sve više prihvataju takvu sliku svijeta kao vlastitu, bez obzira na stvarno stanje.

(4) ekološki model

Ekološki koncept straha od kriminaliteta nastojali su empirijski istražiti mnogi autori. Nalazi tih istraživanja ukazuju da je strah od kriminaliteta povezan sa :

- *mjestom boravka* (u urbanim područjima izjavljuju veći stepen straha nego osobe koje žive u ruralnim sredinama (Box, Hale i Andrews, 1988; Scott, 2003). Takođe, osobe koje žive unutar gradova češće izjavljuju veći stepen straha nego osobe koje žive u perifernim dijelovima (Baumer, 1985).

Jedno od mogućih objašnjenja ove pojave jest da je strah od kriminaliteta racionalni odgovor na veći rizik od viktimizacije zbog većeg postotka kriminaliteta u urbanim sredinama nego u ruralnim (Borooah i Carcach, 1997);

- *fizički izgled okoline* često utiče na stvaranje straha od kriminaliteta (nazivaju se «urbanim smetnjama» (Mooney, 1999), ili «razbijenim prozorima (Kelling i Cooles, 1997), mada su se svi usaglasili oko termina «neuljudnost». LaGrange, Ferraro i Supancic (1992:312) definisali su ovaj termin kao „kršenje

²⁷ Komlenović, Ljiljana (2010). *Pisanje grafita mržnje kao oblik delinkventnog ponašanja mladih*, Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Govor mržnje“, Banja Luka, Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja

²⁸

http://www.crimereduction.gov.uk/learningzone/comm_strat/cr3.htm(01.09.2017.)

²⁹ <http://www.crimeandsociety.org.uk/> (01.09.2017)

standarda zajednice koji upućuje na «pucanje» konvencionalno prihvaćenih normi i vrijednosti³⁰;

- *osjećaj okruženosti stvarnim ili simboličnim prijetnjama* može takođe uticati na stvaranje ove vrste straha. Takvi simboli uključuju bučne susjede, glasne zabave, napuštene kuće i olupine od automobila na ulici, smeće na ulicama i sl.;
- *socijalna integracija, zadovoljstvom susjedstvom, subkulturne razlike* (Covington i Taylor, 1991) mogu biti razlogom stvaranja straha od kriminaliteta;
- *neke psihološke karakteristike* (individualna percepcija- način na koji doživljavamo sebe, druge i svijet u kojem živimo u smislu nastanka straha od kriminaliteta).

U tom smislu, ponekad se dobiju rezultati kako je strah od kriminaliteta u korelaciji više s percepcijom visokog kriminaliteta nego sa službenim podacima o stopi kriminaliteta.³⁰

III ISTRAŽIVANJA STRAHA OD KRIMINALITETA – OKVIR ZA PREVENCIJU

1. Dosadašnja istraživanja straha o kriminalitetu

Od kasnih 1960- tih godina prošlog vijeka, kada su se u Sjedinjenim Američkim Državama i Velikoj Britaniji pojavila prva istraživanja straha od kriminaliteta, pa sve do danas, ova pojava se kontinuirano istražuje na međunarodnom nivou, a pojavila su se i prva istraživanja te vrste i kod nas i u zemljama okruženja.

Povećano naučnoistraživačko zanimanje za strah od kriminaliteta samo je jedna od mnogobrojnih posljedica suštinskih promjena u sociološkom načinu razmišljanja o kriminalitetu.³¹ Dok se tradicionalno težilo praćenju rasprostranjenosti, strukture i dinamike kretanja kriminaliteta kao masovne društvene pojave, te otkrivanju njegovih mogućih individualnih i socijalnih uzroka, a s ciljem prevencije kriminaliteta i adekvatnog tretmana počinitelaca, u novije se vrijeme sve veći naglasak stavlja na percepciju kriminaliteta kao „masovnog rizika“ (engl. *mass risk*), čije štetne posljedice valja po svaku cijenu obuzdati: središnja varijabla više nije kriminalac kao takav, već osjećaj o kriminalitetu ili iskustvo sa njim.³² Strah od kriminaliteta, zahvaljujući opširnoj naučnoj opservaciji, *smješten u javni diskurs*.

³⁰ Van der Wurff i saradnici (1989:145) su, vodeći se konceptom «odbrambenog prostora» definisali koncept «kriminalizovanog prostora» kao «prostora u kojem se sama situacija od strane mogućih žrtvi percipira kao idealna za kriminalne aktivnosti. Ovo istraživanje jedno je od prvih istraživanja straha od kriminaliteta s područja psihologije koje je istaknulo važnost uloge u načinu na koji doživljavamo sebe, druge i svijet u kojem živimo u smislu nastanka straha od kriminaliteta.

³¹ Robert, P. (2007.). *Insecurity and Fear of Crime*. U: Ritzer, George (ur.). *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing, 2339-2344, 2342.

³² Ibid

Anksioznost zbog kriminaliteta je postala značajna politička tema koja ima moć da donese promjene u zajednicu.

Među dosadašnjim istraživanjima, svakako valja istaknuti kao najznačajnije „Međunarodno istraživanje o žrtvama kriminala“ (engl. International Crime Victims Survey ili ICVS³³) i „Evropsko istraživanje kriminala i sigurnosti“ (engl. *European Crime and Safety Survey* ili EU ICS³⁴).

Po ugledu na pomenuta istraživanja straha od kriminaliteta, nailazimo i na istraživanja ove vrste i u Bosni i Hercegovini (*Istraživanje: Koliko se bojimo kriminala...*³⁵, *Strah od kriminala: u dva postsocijalistička glavna grada-*)³⁶, u Srbiji (*Strah od kriminala u glavnim gradovima bivših jugoslovenskih republika.*³⁷, *Strah od zločina – istraživanje stavova studenata,*³⁸ *Kriminalitet i kriminalna politika - istraživanje stavova studenata*³⁹, *Strah od kriminala u Beogradu: testiranje modela socio-demografskih i socijalno-psiholoških faktora*⁴⁰, i u Hrvatskoj (*Strah o kriminala među studentima pravnog fakulteta u Splitu*⁴¹..)

Pored istraživanja straha od kriminala, dobar su pokazatelj i pojava specijalizovanih naučnih časopisa poput *Freedom from Fear*, ali i rastući broj tematskih naučnih konferencija.⁴²

Na osnovu istraživačkih rezultata može se zaključiti da se nalazi „domaćih“ istraživanja u bitnome ne razlikuju od inostranih, i pokazuju da je strah od kriminaliteta značajno prisutan kod punoljetnih stanovnika u svim gradovima i ispitivanim grupama, nezavisno od ispitivane dimenzije, te da je ekstremno precijenjen i zapravo uopšte ne predstavlja toliki problem u svakodnevnom životu ljudi kao što se to često pokušava prikazati. Nalazi pokazuju da u najvećoj mjeri mediji iskrivljuju percepciju problema u javnosti kada je kriminalitet u pitanju. Osim toga, faktori okoline: različiti

³³24 ICVS internetske stranice: <http://rechten.uvt.nl/icvs> i <http://62.50.10.34/icvs> (02.05.2017.).

³⁴ EU ICS internetska stranica: www.europeansafetyobservatory.eu (02.05.2017.).

³⁵ Mustajbegović, S. (2013). Sarajevo: Aljazeera Dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/istrazivanje-koliko-se-bojimo-kriminala>, (preuzeto 22.08.2017.)

³⁶ Meško, G. M. Fallshore, M., Muratbegović, E., Fields, C. (2008). *Fear of crime: in two postsocialist capital cities - Ljubljana, Slovenia and Sarajevo, Bosnia and Hercegovina*. *Journal of Criminal Justice*, 36 (6): 546-553.

³⁷ Đurić, S., Popović-Čitić, B.: *Strah od kriminala u glavnim gradovima bivših jugoslovenskih republika.*, *Sociologija* 2013, vol. 55, br. 1, str. 91-114

³⁸ Ljubičić, M.; Dragišić Labaš, S: *Navedeno djelo*

³⁹ Ignjatović, Đ.M. (1991) *Forum Čovek i pravo*, br. 9-10, str. 69-77

⁴⁰ Popović-Čitić B., Đurić, S (2014). *Strah od kriminala u Beogradu: testiranje modela socio-demografskih socijalno-psiholoških faktora*, *Sociološki pregled* vol. XLVIII, no. 2, str. 209-228

⁴¹ Getoš, A.M., Giebel, S. (2012): *Strah od kriminala među studentima pravnog fakulteta u Splitu* Zbornik radova, god. 49, 3/2012., str. 533.- 552.

⁴² vidi: <http://www.freedomfromfearmagazine.org> (20.06.2017.)

fizički i socijalni aspekti susjedstva, nedostatak socijalne kohezije bitno utiču na prisustvo tog straha.

Većina navedenih istraživanja u velikom procentu je podudarna u pogledu navedenih nalaza, osim Istraživanja provedenog u Hrvatskoj (*Strah od kriminala među studentima pravnog fakulteta u Splitu*)⁴³ koja, na izvjestan način minimizira naprijed navedeno, tvrdi da „strah od kriminala nije fenomenološki jedinstvena ili pak specifična pojava, a uslijed čega mu očito nedostaje konceptualni legitimitet. Strah od kriminala je samo dio (i to razmjerno mali) opštih osjećaja nesigurnosti, tako da je teško zamisliti empirijski utemeljen set mjera, kojima bi se moglo ciljano uticati na smanjenje straha od kriminala, a van konteksta osjećaja nesigurnosti.“⁴⁴

Generalno, možemo se složiti sa već iznesenim tvrdnjama „da se većina istraživačkih studija o strahu od kriminaliteta, realizovanih u poslednjih 40 godina, bavila ovim fenomenom na pojednostavljen način, a ne mali broj autora smatra da su tako dobijeni nalazi manjkavi, pa čak i pogrešni, iz razloga što su se u određenju straha od kriminaliteta koristile nejasne globalne mjere koje ne mogu da proniknu u suštinu i kompleksnost fenomena.“⁴⁵

Iako pati od mnogih spornih pitanja, vjerujemo da ovakvi nalazi imaju svoju vrijednost.

2. Smjernice za buduća istraživanja

Zvaničnom praćenju kriminaliteta dostupna su samo prijavljena djela. Trendovi, faktori i uticaj kriminaliteta tradicionalno se izvode iz statistike poznatog kriminaliteta, tako da odsustvo prijave svake realno doživljene viktimizacije utiče na tačnu analizu njegove prostorne distribucije.

Sve veći broj autora ističe da se obuhvatnije razumijevanje straha od kriminaliteta može postići uvođenjem *alternativnih metoda* koja pružaju uvid u multidimenzionalnost konstrukta (Gray, Jackson i Farrall, 2011: 76), kako bi se na taj način obezbijedio kompleksniji uvid u prirodu fenomena. Među alternativnim izvorima kojima bi se upotpunila slika kriminaliteta i stekla približno realna predstava o njegovoj rasprostranjenosti, prije svih, jesu metode saznanja “tamne brojke kriminaliteta” (neslužbene statistike)⁴⁶:

- a) studije samoprijavlivanja,
- b) studije o strahu od kriminaliteta i

⁴³ Getoš, Ana-Maria, Giebel, S.: *Nav. djelo*

⁴⁴ Ibid

⁴⁵ Gray E, Jackson J, Farrall S. (2011) *In search of the fear of crime: using interdisciplinary insights to improve the conceptualisation and measurement of everyday insecurities*. In Gadd D, Karstedt S, Messner SF, editors. *Sage Handbook of Criminological Research Methods*. London: Sage; . pp. 266–81. 2008: 377).

⁴⁶ Primjer: *Analiza stanja kriminaliteta na području Opštine Novi Grad – Sarajevo*, analizom dostupnih statističkih izvještaja i pokazatelja, i *alternativnih podataka* o kriminalitetu i stanju sigurnosti i poslužili za adekvatnije planiranje prevencije različitih oblika kriminaliteta (dostupno na [www. www.academia.edu/...](http://www.academia.edu/.../))

c) ankete o viktimizaciji⁴⁷

Primjena takvih metoda mogla bi biti tačniji pokazatelj kriminaliteta u društvu, jer prevazilaze domet službene statistike i prikupljaju podatke i o kriminalitetu koji nije bio prijavljen policiji.

Osim navedenog, inovativnim se čine i *primijenjena multidisciplinarna, longitudinalna istraživanja*. Primijenjena istraživanja bave se specifičnim pitanjima i otkrivaju nova naučna znanja i primjenjuju ih u svrhu realizacije konkretnih ciljeva i treba da posluže okvir za praksu i uslov za prevenciju.

Za ovakav pristup zalaže se i Garoffalo tvrdeći da je „priroda složenih društvenih fenomena složena“, da se naše znanje o uzrocima i posljedicama straha od kriminaliteta stalno povećava, ali svako povećanje stečenog znanja čini se da se povećava broj pitanja koja treba istražiti. Potencijalnih istraživačkih problema je mnogo, a kada je strah od kriminaliteta u pitanju, veza između tih komponenti predstavlja pitanja za daljnja istraživanja.⁴⁸

Nema eksperimenta koji će odgovoriti na sva pitanja, ali njihova složenost postaje jasnija jer se detaljnije ispituju. pa će uvijek biti, sa čisto naučnog stanovišta, potrebe da se ta istraživanja nastave na neodređeno vrijeme.⁴⁹ Ovakvim longitudinalnim istraživanjima, iako suočenim sa brojnim poteškoćama (zahtijevaju dubinsku analizu koja može otkriti neke suptilne korelacije), svakako se postiže nešto što je teško postići anketama koje se provode u trajanju od nekoliko mjeseci.

ZAKLJUČAK

Bez obzira na sve neusaglašenosti oko definisanja samog pojma straha od kriminaliteta, osporavanja legitimnosti samog koncepta, te nalaza navedenih i drugih brojnih istraživanja koja su do sada pokazala da strah od kriminaliteta spada u domen subjektivne percepcije i da ne može biti spoznat kao fenomen sam za sebe, različit od bilo koje druge vrste straha, ova tema može imati svoju heurističku i praktičnu vrijednost.

Smatramo da istraživanje ove problematike itekako ima smisla i opravdanja. Istraživanje ,kako rasprostranjenosti straha o kriminaliteta u opštoj populaciji, opravdanosti tog straha, tako i konsekvenci na psihološkom (anksioznost) i socijalnom planu (ponašanja), mogu dati korisna saznanja koja će poslužiti za eventualne praktično-preventivne intervencije kojima će se:

- senzibilirati javnost za probleme kriminaliteta,
- unaprijediti kvalitet informacija dostupnih medijima i javna sliku i nivo znanja javnosti o kriminalitetu,
- predlagati adekvatni urbanistički programi u lokalnoj zajednici,

⁴⁷ Više o ovome :ibid

⁴⁸ Vidjeti o ovome opširneije: Garofalo, J.,(1981).*The Fear of Crime: Causes and Consequences*, Journal of Criminal Law and Criminology, Volume 72Issue 2 Summer, Article 20,

⁴⁹ Ibid

- raditi na međusobnom usaglašavanju (jedinstvena metodologija) vođenja statistika na nacionalnom i međunarodnom nivou.

Time bi osigurali da dođe do, na naučnim osnovama zasnovanih preventivnih načina suprotstavljanja strahu od kriminaliteta, čime bi podržali i koncept ljudske bezbjednosti u namjeri da revolucioniše društvo 21.vijeku u najboljem smislu te riječi.

PREVENTION OF FEAR FROM CRIMINALITY IN THE SPIRIT OF THE CONCEPT OF HUMAN SECURITY

Ljiljana Komlenović PhD

Abstract: The focus of our observation is the problem of the ever-increasing fear of criminality in the general population, caused by various forms of threats from violence and criminality. The general promotion of criminal activities, terrorism, civil wars, the proliferation of weapons of mass destruction that cause mass victims and sufferings, make crime more and more perceived as "mass risk" and fear of crime becomes a bigger problem than the crime itself. In accordance with such new circumstances, the modern world is changing traditional, military, security concepts focused on defending the boundaries from external threats. The new security paradigm in the 21st century is deepening from the state to non-state reference facilities. Thus concepts such as economic, social, ecological, political, human, collective and global security have been created, putting the individual at the center of events. Human security is an approach focused on people which have gained considerable attention in recent years. In particular, the United Nations Development Program (UNDP) in 1994. expanded the conceptualization of security and rehabilitated two fundamental freedoms of the United Nations Charter of 1945: "freedom of desire" and "freedom from fear". In the spirit of this previously recognized individual's right to "freedom from fear", we consider that fear of crime as a separate phenomenon, deserves to be scientifically researched and recognized.

Preventive programs based on valid longitudinal, multidisciplinary studies of etiology and the consequences of fear of criminality can contribute to the realization of human right to safety, at least in one segment, in practice.

Key words: *fear of criminality, "human right to safety", prevention.*

LITERATURA

1. Bašić, Goran (2014). *Ljudska bezbjednost i ljudska prava, multikulturalizam i sandžačke(ne)prilike*, Mali vodič kroz ljudsku sigurnost, Novi Pazar, Kulturni centar DamaD
2. Doležal, Dalibor (2009). *Razumijevanje straha od kriminaliteta*, Zagreb, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Vol 45, br. 2
3. Đurić, S., Popović-Čitić, B. (2013). *Strah od kriminala u glavnim gradovima bivših jugoslovenskih republika.*, Sociologija, vol. 55, br. 1
4. Ejduš, F. (2012). *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*. Beograd: Službeni glasnik i BCBP
5. Evans, J.D., M. Fletcher (2000). *Fear of crime: testing alternative hypotheses*. *Applied Geography*
6. Ferraro, K.F., Grange, R.L. (1987). *The Measurement of Fear of Crime*. *Sociological Inquiry*, 57(1): 70-97
7. Garofalo, J. (Summer 1981). *The Fear of Crime: Causes and Consequences*, *Journal of Criminal Law and Criminology*, Volume 72 Issue 2 Summer, Article 20
8. Getoš, Ana-Maria., Giebel, Stefan. (2012): *Strah od kriminala među studentima pravno fakulteta u Splitu* Zbornik radova, god. 49, 3/2012
9. Gray E, Jackson J, Farrall S. (2011) *In search of the fear of crime: using interdisciplinary insights to improve the conceptualisation and measurement*

- of everyday insecurities*. In Gadd D, Karstedt S, Messner SF, editors. Sage Handbook of Criminological Research Methods. London: Sage; . pp. 266–81.2008: 377).
10. Komlenović,Lj.(2010). *Pisanje grafita mržnje kao oblik delinkventnog ponašanja mladih*, Međunarodnog naučnog skupa „Govor mržnje“, Zbornik radova Banja Luka Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja
 11. Komlenović,Ljiljana (2015): *Značaj kriminoloških istraživanja za unapredjenje kriminalne politike*, doktorska disertacija, Banja Luka,Fakultet za bezbjednost i zaštitu
 12. Lee, M. (2010.). *Affluence, Disadvantage, and Fear of Crime*. U: Shoham, S.G., Knepper, P. & Kett, M. (ur.). *International Handbook of Criminology*. Boca Raton, London, New York: CRC Press – Taylor & Francis Group, 377-394, 380.
 13. Ljubičić,M.; Dragišić Labaš,S.(2010).*Strah od zločina – istraživanje stavova studenata*, Sociološki pregled, vol XLIV,no.4, , Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
 14. Masleša, R.(2001).*Teorije i sistemi sigurnosti*, , Sarajevo, Fakultet kriminalističkih nauka
 15. Maslov,A.(2004).*Psihologija u menadžmentu*, Adižes,Novi Sad
 16. Meško,G. M. Fallshore, M.,Muratbegović,E.,Fields,C. (2008). *Fear of crime: in two postsocialist capital cities - Ljubljana, Slovenia and Sarajevo*, Bosnia and Hercegovina. *Journal of Criminal Justice*
 17. Modly, D., Korajlić, N.,(2002). *Kriminalistički rječnik*, Tešanj, Centar za kulturu i obrazovanje
 18. *Robert, P. (2007.). Insecurity and Fear of Crime*. U: Ritzer, George (ur.). *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing
 19. Simpson,G.(2006), *Velike sile i odmetničke države*, BeogradUNDP, Izvještaj o društvenom razvoju
 20. Warr, M. (2000): *Fear of crime in the United States: avenue for research and policy*. (u) Duffe, D. (ur.): *Measurement and Analysis of Crime and Justice*, 451-489. Washington DC: National Institute of Justice.
- Internet
- www.blic.rs/.../istrazivanje-u-austriji-raste-strah-od-terorizma-i-kr...
(25.09.2017.)
- <http://bportal.ba/veliko-istra%C5%BEivanje-na-balkanu-samo-se-u-sarajevu-bogati-vi%C5%A1e-pla%C5%A1e-kriminala-od-obi%C4%8Dnih-smrtnika/>
(25.08.2017.)
- <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/4465>
(04.06.2017.)
- <http://www.e-ir.info/2014/07/05/a-critical-evaluation-of-the-concept-of-human-security/> (15.07.2017.)
- www.mdomsp.hr/userdocsimages/.../Opća%20deklaracija%20o%20judskim%20pravi. (31.05.2017.)
- http://www.crimereduction.gov.uk/learningzone/comm_strat/cr3.htm(01.09.2017.)
- <http://www.crimeandsociety.org.uk/> (01.09.2017.)
- <http://rechten.uvt.nl/icvs> i <http://62.50.10.34/icvs> (02.05.2017.).
- www.europeansafetyobservatory.eu (02.05.2017.).
- <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/istrazivanje-koliko-se-bojimo-kriminala>, (preuzeto 22.08.2017.)
- <http://www.freedomfromfearmagazine.org> (20.06.2017.)
- [www. \[www.academia.edu/.../hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf\]\(http://www.academia.edu/.../hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf\)](http://www.academia.edu/.../hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf)
f (01.09.2017.)